

O izvoru poezije

Dejan Kos

Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
dejan.kos@um.si

Zgodovina evropskega mišljenja pozna dva tipa razprav o izvoru poezije – te, ki besedo izvor zapisujejo z malo začetnico, in tiste, ki jo zapisujejo z veliko. V prvem primeru gre za razprave, ki so v zadnjih stoletjih prevzele jezik številnih podzvrsti znanstvenega diskurza (od naravoslovja, družboslovja in kognitivnih znanosti do semiotike, humanističnih disciplin in kulturne zgodovine), v drugem pa za teistične koncepte. Oba tipa mišljenja se sicer pogosto prepletata, prispevek pa izpostavlja njuno komplementarnost. Ko kavzalna logika znanosti ni več samo način opazovanja predmetnega področja, temveč postane tudi sama predmet opazovanja, se transgresija naseli v njena lastna izhodišča. V logičnih in ontoloških brezpotjih znanstvenih predpostavk se razkrije enaka transracionalnost, kot je predpostavljena v teističnih diskurzih. Postopkom samonanašanja sledi tudi poezija, ki z »dekavzalizacijo« in »deontologizacijo« izostri zavest o proizvedenosti družbeno sprejetih verzij resničnosti. Kolikor učinkovitejši so ti postopki, toliko globlje ponika izkušnja proizvedenosti v plasti, ki so proizvedle tudi njo samo. Ko se v poetičnih ravnovesjih izenačita celo obstoj in neobstoj, se v radikalni poljubnosti razkrije to, kar je večje od obojega. Poslednje, nepoljubne globine poezije spregovarjajo v slepi pegi kavzalnega in ontološkega sveta.

Ključne besede: poezija / epistemologija / vzročnost / ontologija / duhovnost

Uvod

Vprašanje o izvoru je vprašanje o prvem vzroku.¹ Spričo svojega metafizičnega pridihja je v sodobni znanosti redko zastavljeno. Zato je simptomatično, da razprave o izvoru poezije zaznamuje napetost med dvema tipoma kavzalnosti, ki bi ju lahko imenovali »epistemična« in »teistična«.

V epistemični perspektivi so prehodi med vzroki in posledicami pojmovani kot linearen proces. Slednji se kaže bodisi na ravni kulturne evolucije (kontekstualizem) bodisi na ravni mehanizmov, iz katerih ta evolucija izhaja (esencializem).² Medtem ko kontekstualistični pogled

¹ Razprava je nastala tudi v okviru raziskovalnega programa št. P6-0265, ki ga je sofinancirala ARRS.

² O kontekstualizmu in esencializmu v znanosti pregledno pišeta Peter Bauman (2016) in Brian Ellis (2011). Pri nas se s to problematiko v zvezi z literarnoteoretičnimi vprašanji ukvarjata Marko Juvan (2012) in Igor Žunkovič (2017).

večinoma seže do začetkov pisne kulture ali celo do zgodnejših povezav med jezikom in glasbo, postane poezija v esencialistični perspektivi ena od manifestacij človekove narave, ki ima svoj izvor v kognitivnih, psihičnih in bioloških konstantah.

V nasprotju z epistemičnimi pristopi »teizem« o izvoru poezije ne govori na način linearnosti, temveč transgresije.³ V njegovi perspektivi pesništvo ni zavezano kavzalnim mehanizmom kulturne in naravne evolucije, temveč sferi, ki je predpostavljena kot njihovo izhodišče. To ne velja le za politeistične, temveč še v večji meri za monotistične tradicije. Prostor božanskega se spričo svoje transgresivne narave izmika dokončnim racionalnim opredelitvam, s tem pa tudi kriterijem znanstvene argumentacije. Skrivnostni ostajajo zato tudi stiki poezije s svojimi prapočeli, ki jih večinoma racionalizirajo koncepti (božanskega) navdiha in epifanije.

Zgornja opažanja kažejo na pomanjkljivosti obeh tipov razpravljanja o izvoru poezije. Epistemični diskurzi se rešitvi problema odrekujejo že na načelni ravni – v njihovem obzorju namreč ni prostora za premišljanje o prvem vzroku, na katerega se pojem izvora sploh lahko nanaša. Teistični pristopi pravzrok sicer postavljajo v središče svojega zanimanja, vendar se po eni strani niso zmožni odpreti njegovi drugosti, po drugi pa prav spričo te nezdržljivosti logika njihovega opazovanja tudi sama postane problematična. Razprava se pomanjkljivostim skuša izogniti z razkrivanjem spoznavnih potencialov, ki izhajajo iz komplementarnosti obeh pristopov.

Problem kavzalnosti

Logika vzročnosti ne zaznamuje le spraševanja o izvoru, temveč vse postopke modeliranja sveta: vseprisotna se nam zdi tako v našem okolju kot tudi v nas samih. Prav zmožnost preračunavanja vzročno posledičnih sosledij omogoča vrednotenje, usklajevanje in načrtovanje dejanj, s tem pa tudi preživetje. Gre potemtakem za temeljno funkcijo racionalnosti.

Toda preračunavanje vzrokov in posledic ima ob svojih nespornih funkcionalnih prednostih tudi daljnosežne epistemološke pomanjkljivosti. Te se kažejo predvsem v strukturnem redukcionizmu, ki zaznamuje tako spoznavanje sveta kot tudi samospoznavanje. Prav tema

³ Epistemološke vidike teizma izčrpno obravnava Richard Swinburne (2016) in Thimoty O'Connor (2008).

problemoma se bomo posvetili v nadaljevanju. Šele njuna rešitev lahko namreč seže do odgovora na vprašanje o izvoru – tudi izvoru poezije.⁴

Spoznavanje sveta

Redukcionizem vzročne logike najprej izhaja iz preproste – vendar pogosto spregledane – evidence: razum nima dostopa do sveta »na sebi«, temveč le do tistega, ki je skladen s kapaciteto in algoritmi njegovega lastnega delovanja.⁵ Preračunavanje vzrokov in posledic zato pri spoznavanju okolja večinoma sledi dvema temeljnima strategijama: razbitju problema na preprostejše sestavne dele in iskanju prehodnih funkcij med vhodnimi in izhodnimi impulzi (Kordeš 46–47). O trivialnosti tovrstnega modeliranja resničnosti priča med drugim tudi nezanesljivost njegovih napovedi, ki narašča sorazmerno z naraščanjem kompleksnosti sistemov, na katere se te napovedi nanašajo.⁶ To velja za sleherno orientacijo v okolju, bodisi za vsakdanjo bodisi za njene najkompleksnejše in najbolj elaborirane oblike – naravoslovne in družboslovne znanosti.⁷

Vzročno-posledično modeliranje sveta pa je redukcionistično še na osnovnejši ravni: pri spoznavanju okolja je kavzalna logika vseskozi le način, ne pa tudi predmet opazovanja. Razlog za to je na dlani: celostni pogled bi jo privedel do brezpotja. Če ima vsaka posledica svoj vzrok, potem je nemogoče odgovoriti na vprašanje o vzroku vzročnosti. Na izbiro sta le dva nerazumna odgovora: bodisi pravzrok ne obstaja, bodisi je izšel iz neobstoja. To logično brezpotje je povrh vsega ujeto še v

⁴ Na izvirne načine se pri nas s to problematiko ukvarjajo zlasti Gorazd Kocijančič (2016), Vid Snoj (2012), Alen Širca (2013), Jan Ciglenečki (2015), Raid Al-Daghistani (2017), Brane Senegačnik (2015) in Neža Zajc (2015).

⁵ To premiso je v epistemološkem smislu najbrž najdosledneje izpeljal radikalni konstruktivizem v tradiciji Ernsta von Glasersfelda (1995).

⁶ Velja poudariti, da je zanesljivost teh napovedi kljub pomanjkljivostim še vedno veliko večja kot pri alternativah, ki se analitično-redukcionističnim strategijam odpovedujejo.

⁷ Humanistične vede se sicer analitičnim poenostavitvam izogonejo že spričo narave svojega predmeta (stanj zavesti ni mogoče empirično opazovati in še manj kvantificirati, podoben učinek pa imajo tudi visoka stopnja samorefleksivnosti in težnje po družbeni kontekstualizaciji spoznanj), vendar to še zdaleč ne pomeni, da so odporne na trivializacijo. Nasprotno: spričo neenotnih standardov je njihovo predmetno področje mogoče skoraj poljubno prilagajati referenčnemu okviru opazovalca, ob tem pasamorefleksija in kontekstualizacija praviloma ne prispevata k verodostojnosti spoznanj, temveč k njihovi arbitrarnosti.

brezizhodnost krožnega sklepa: če je vzročna logika vseobsežna, potem je proizvedla tudi vprašanje o vzroku. Izhodišče opazovanja je torej identično njegovemu predmetu – prav kakor je tudi kriterije racionalnosti proizvedla racionalnost sama. Vprašanje, ki identificira problem, je tudi samo postalo problematično. Če kavzalnost sprejme predpostavko o svoji lastni racionalnosti, mora sprejeti tudi neracionalnost svojih predpostavk. Težnja po preživetju nam sama ne more razodeti resnice.

Samospoznavanje

Problem vzročno-posledičnega redukcionizma se še zaostri pri opazovanju opazovanja oziroma tako imenovanem opazovanju drugega reda (Luhmann 94). V zgodovini evropskega mišljenja se je v zvezi s tem vprašanjem izoblikoval nepregleden nabor raznovrstnih in pogosto nasprotujočih si konceptov. Na eni strani spoznavnoteoretične palete je domneva realistov, da je svet v zavesti le odslikava zunanjega, na drugi pa prepričanje skeptikov in konstruktivistov, da oblike sveta – vključno z obliko obstoja – proizvajamo sami v skladu z logiko delovanja spoznavnih mehanizmov. Edina skupna značilnost teh konceptov je pravzaprav redukcionizem. Realizem je problematičen zato, ker ne opazi, da vzročno posledična logika nima neposrednega dostopa do svojega predmetnega področja, temveč le do selektivnih odzivov telesa, ki jih procesira v skladu s svojimi prav tako selektivnimi samoorganizacijskimi načeli. Iz odzivov zato nikoli ne bomo mogli sestaviti sveta, na katerega se odzivamo. Konstruktivistični in njemu sorodni pristopi se naivnosti realizma sicer izogonejo s trditvijo, da so spoznanju dostopni samo *izkustveni* svetovi, še vedno pa ohranjajo ali celo okrepijo predpostavko o izhodiščnem položaju opazovalca v razmerju do predmeta njegovega opazovanja (spoznanju dostopni svetovi so svetovi *opazovalca*). To pa je v nasprotju z neko drugo evidenco, ki jo konstruktivisti in skeptiki sicer sprejemajo, vendar iz nje ne izpeljejo epistemoloških sklepov: točka opazovanja je v epistemični perspektivi lahko le *rezultat* predhodnih procesov, ne pa njihovo izhodišče. Kakor je očiteno izhodiščni položaj opazovalca v procesu opazovanja, je torej očitno tudi njegovo nasprotje. Mi, ki svetu dajemo obliko obstoja, smo zgrajeni iz sveta, ki je oblikam dal obstoj. Imamo svobodo izbire, vendar nismo izbrali sebe (Kos 10). Svet je torej opazovalcem, ki smo izhodišče njegovih oblik, dal obliko *neizhodišča*. Kjer smo pričakovali vzrok opazovanja, nas pričaka praznina: že tukaj in zdaj smo tudi neobstoječi. Transgresija je v našem središču.

Problem opazovalca se zaostri zlasti v procesu novoveškega osamovanja subjekta. S postopnim prilaščanjem izhodiščnega položaja v procesu družbene diferenciacije posameznik izgublja vpogled v vseobsežnost mehanizmov, ki so proizvedli tudi njega samega. Redukcionizem ima zdaj usodne posledice tudi za človekovo osmišljanje lastnega obstoja. Subjekt, ki je ujet v enostransko iluzijo lastne avtonomije, mora vzeti nase tudi usodo lastne minljivosti. Kavzalna logika sredi neskončnega obstoja priključuje spomin na brezup neskončnega izničenja, ki ga sama ne more več napolniti s smislom. Še več: nič se naseli v sleherno izkušnjo spreminjanja. Svet, ki ga spoznavamo, v trenutku spoznanja ne obstaja več v isti obliki. In spomin ve, da je tudi spoznanje le oblika sveta, ki bo izničena. Absolutnost neobstoja postane iz zornega kota kavzalnosti popolna in nepresegljiva evidenca.

Nekavzalnost in neontološkost

Videli smo, da premišljanje kavzalne logike prej ali slej pripelje do točke, kjer ne postane problematična le ona sama, temveč celo koncept ontološkosti. Če želi namreč rekonstrukcija sosledij ostati dosledna, se ne more izogniti vprašanju o vzroku vzročnosti, ki je hkrati tudi vprašanje o vzroku obstoja. Na tem mestu ji preostane le še pot samozanikanja, ki je hkrati tudi pot do večjega spoznanja. Ker je nemogoče, da bi neobstoj zanikala praznina, ga je lahko zanikalo samo nekaj, kar je drugačno od nič in tudi od tega, kar je nastalo z njegovim zanikanjem. Enako nedoumljivost srečamo tudi v hkratnosti naše izhodiščnosti in njene negacije.

Na tem mestu se zdi edini izhod predpostavka o presežni naravi praznora. Vendar pa z njo brezpotja kavzalnosti niso nujno odpravljena. Dokler ne opustimo vzročne logike, ostaja tudi razumevanje presežnosti zaznamovano z redukcionizmom – zlasti takrat, ko prvi vzrok dobiva antropomorfne oblike ali pa postane pripovedna snov. Povrh vsega v metakavzalni perspektivi opazovalec ne zapušča izhodiščne točke opazovanja. Svojo zmožnost preračunavanja vzrokov in posledic še zmeraj dojema kot avtonomijo oziroma svobodo, ki ji zdaj dodaja metafizično utemeljitev.

Kot zadnja možnost nam preostane le še radikalno neredukcionistična izpeljava zgornjih ugotovitev. V njej se razkrije, da popolnih nasprotij popolnih evidenc ne moremo vzeti nase, ne da bi se kavzalna logika zlomila. V hkratnosti obstoja in neobstoja sosledje vzrokov in posledic izgubi poslednjo oporo (prim. Ciglencečki 406). Niti argumen-

tacija tukaj ne more več slediti svoji običajni dikciji. Kjer sta obstoj in neobstoj izenačena, ni več niti obstoja niti neobstoja. *Le še izenačenost ostane*. Skrivnost presežnosti je enako popolna, kot je popoln obstoj, ki je zanikal popoln neobstoj. Rojstvo in smrt sta nerazlikovana v nesmrtnosti nerojenega. V njej, ki še preden je karkoli bilo, ni bila neobstoječa, se sleherno sosledje izenači z mirovanjem. Tako je skrivnost rojstva iz nič in izničjenja rojenega prerrojena v nas. Zato se lepota zloma niti na preživetje ne ozira. Doma je tam, kjer se tudi smrt rojeva. Vzrok obstoja je onstran kavzalnosti in ontologije.

Sklenimo: ko kavzalnost ni samo način opazovanja predmetnega področja, temveč postane tudi sama predmet opazovanja, jo dosledne izpeljave privedejo do transgresivnosti njenih lastnih izhodišč. V logičnih in deskriptivnih brezpotjih njenih predpostavk se razkrije enaka trans-racionalnost, kot je predpostavljena v teističnih diskurzih.

Poezija in (njen) izvor

Premislek o naravi vzročnosti je vzpostavil poseben okvir razpravljanja o izvoru poezije. Najprej pa mora genealoška refleksija seveda opredeliti predmet svoje obravnave. To je v primeru kompleksnih družbenih in kulturnih pojavov zahtevna naloga. Nejasno je celo to, ali sploh obstaja splošno veljavna definicija poezije. Že bežen pregled besedilnih arhivov namreč pokaže, da spreminjajoča se kulturna okolja niso proizvedla le svojih različic pesniških zvrsti, temveč tudi svoja vrednostna merila in svoje kriterije poetičnosti. Težave z opredelitvijo predmetnega področja so torej v našem primeru v večji meri kot z obsežnim naborom pesniških oblik povezane z raznovrstnostjo njihovih kontekstualizacij.

Problem *differentie specificae* bomo skušali rešiti s sklicevanjem na splošno razširjeno domnevo o sistematično alternativnem odnosu pesništva do družbeno sprejetih verzij resničnosti (Beaugrande in Dressler 130). Sklepamo lahko torej, da poezijo zaznamujejo postopki, nasprotni konvencijam kavzalnosti in ontološkosti, ki sta bistveni za modeliranje »dejanskega sveta«. Pregled širokega nabora pesniških oblik in njihovih kontekstualizacij govori v prid te domneve. Zdi se namreč, da sta poetičnim besedilom skupni prav težnji po »dekavzalizaciji« in »deontologizaciji«.

Obe značilnosti sta povezani, prav kakor sta v nepesniških besedilih povezani kavzalnost in ontološkost. V slednjih povezanost izhaja iz referencialnosti, ki nujno predpostavlja družbeno veljavne, *vzročno-posledično* urejene modele *resničnosti*. V nasprotju z njimi pesniška

besedila zaznamuje težnja po vzpostavljanju *notranjih* ravnovesij med senzoričnimi, sintaktičnimi, slogovnimi, semantičnimi, pripovednimi in/ali medbesedilnimi plastmi izrekanja.⁸ S preusmerjanjem pozornosti k urejenosti lastnih sestavnih delov pa ni oslavljen le stik z načelom kavzalnosti, temveč se izoblikuje tudi izkušnja proizvedenosti svetov v semiotični interakciji. Zato ne preseneča, da je pesniškimi resničnostim praviloma pripisan drugačen ontološki status kot tistim, ki jim pripisujemo lastnost, da obstajajo tudi zunaj zavesti in jezika. O tem navsezadnje priča celo pomen pojma *poiesis*: vse kaže, da je poezija svoje ime dobila zato, ker podobe, ki jih priklicuje, zaostrijo zavest o nesamoumevnosti lastne proizvedenosti. Na tem ozadju je mogoče slediti celotni poti do izvora:

- *Kultura*. Pesništvo nam je najprej dostopno kot pojav v polju simbolnega reda. Na tej ravni so njegove oblike najraznovrstnejše. Mnogoterost je povezana zlasti z različnimi oblikami (de-)instrumentalizacije, ki segajo od uporabe pesniških postopkov v funkciji pragmatičnih interesov (npr. mnemotehničnih, političnih, ideoloških, religioznih, ekonomskih) do statusa njihove (domnevne) »brezinteresnosti« oziroma avtonomije.
- *Kognicija*. Kot vsi kulturni pojavi tudi poezija izhaja iz kognicije. Na tej ravni so pesniški učinki dvovrstni: širjenje kognitivnih in komunikacijskih možnosti po eni strani prispeva k večji prilagodljivosti kognitivnih stanj (o tem govorijo teorije o večpomenskosti, fikcionalnosti, mnogoterosti smisla, semantični odprtosti, deavtomatizaciji, večkratnem kodiranju itd.), po drugi pa k njihovi stabilizaciji (kar zagovarjajo teorije o katarzičnih učinkih poezije, o terapevtski vlogi literarne manifestacije nezavednih stanj, o umetnosti kot inštrumentu obvladovanja prekomerne kognitivne kapacitete itd.).
- *Narava*. Kognicija ima v kavzalni perspektivi svoj izvor v naravnih procesih. Mnogoterost pesniških oblik in dvovrstnost njenih učinkov se na tej ravni skrčita na eno samo funkcijo: prilagodljivost in stabilnost kognitivnih stanj sta nujna pogoja preživetja slehernega organizma, ki prebiva v spremenljivih okoljih. S tega stališča torej poezija izhaja iz življenja samega oziroma natančneje: iz avtopoi-

⁸ To seveda ne pomeni, da se poezija odreka spodbujanju vpogledov v organizirano družbeno sprejetih verzij dejanskega sveta, temveč nasprotno – še nadgradi jih z vpogledom v njihovo interaktivno in poljubno naravo.

etične⁹ samoorganizacije živih sistemov. Ker pa ima živa narava izvor v neživi, je retrospektivni pogled mogoče razširiti celo do mehanizmov samoorganizacije vesolja.

- *Transcendenca*. Vseobsežnost obstoja je skrajna meja, do katere seže linearna logika kavzalnosti. V svojem lastnem svetu namreč ne more najti odgovora na vprašanje o vzroku vzročnosti. To brezpotje lahko preseže samo predpostavka o izvoru, večjem od obstoja in neobstoja. Stik s presežnostjo zaznamuje poezijo tako na tematski kot na strukturni ravni. V prvem primeru gre za eksplicitna poimenovanja – bodisi v smislu katerega od monoteističnih izročil, bodisi katere od ostalih oblik duhovnosti, kjer presežnost dobiva imena lepote, luči, dobrote, modrosti, resnice, moči, narave, usode in celo umetnosti. Za literarno vedo postane ta stik še posebej zanimiv takrat, ko so v njegovi funkciji uporabljena tudi specifična pesniška sredstva. Harmonije notranjih razmerij zdaj ne služijo le pomnožitvi ali obvladovanju podob in njihovih učinkov, temveč razkrivajo njihovo poljubnost, jih spreminjajo v prosojnost in zbujajo slutnjo preobilja prvotnejšega vzroka (prim. Snój, *Pesniška* 19). Tako pesniška odprtost kliče v svet to, kar je priklicalo svet. Poglobitev mišljenja ali intuicije privede do evokacije večje lepote.
- *Apofaza*. Presežni vzrok ostaja spričo svoje transgresivne narave nedostopen kavzalnemu in ontološkemu pogledu. Tudi poezija, ki išče ravnovesja v okviru vzročno-posledičnega univerzuma, lahko neubešedljiv izvor prikljče kvečjemu kot slutnjo. Ko pa pesniški postopki vzpostavljanja harmonij zaobsežejo še sam obstoj in njegovo negacijo, ostaja presežnost ob spuščanju v naš »paralogosni preplet edinih biti« (Kocijančič 305) *neskrita*. Odprtost popolnih ravnovesij v tej skrajni legi prikljče popolno odprtost Uravnovešenosti. Moč poezije se ne ustavi na ravni podob in njihovih učinkov. Ne poskuša jih niti pomnožiti niti obvladati niti doseči njihove prosojnosti. Pomen izginja v zvenu in črnilu, ki izginjata v pomenu. To je preobilje izničenja. Poezija vstopi v »nepogojeni, ahermenevtični 'goli krog', ki nima mere« (Širca, *Od hermenevtičnega* 114). Ko v neskončnosti neprilaščanja zazvenita življenje in smrt, se v istem utripu združita tudi pogled in to, kar je v njem postalo vidno. Zato lepota jezika ni samo neontološka, temveč tudi kenotična. Brezumna svetloba zlomi sle-

⁹ S pojmom *autopoiesis* biologi označujejo zmožnost organizmov, da proizvajajo lastne sestavne dele (Maturana in Varela 78). Sorodnost s poezijo je razvidna že na terminološki ravni.

herno sosledje v klečeče telo: izročenosť postane edina svoboda. Ker se mirujoča presežnosť daruje nam, ki svetu dajemo osebne oblike, je v niču sredi nas tudi njena daritev osebna. In snov je prosojna podoba milosťi. Poezija doseže svojo najvišjo obliko: blagoslov. V svoji poslednji gesti odpravi, kar je poljubno in prikliče, kar je očitno. Očitno je, da nismo ustvarili samih sebe. Očitno je, da nismo izvor. Privid izhodišča ima torej smisel samo v svojem zanikanju. V svojih najpopolnejših globinah poezija izniči ta privid, njegov nič pa napolni s tem, od koder vse izvira. Odposlanka smrti je, ki nam vrača spomin na čas pred spominom. Ki nas vrača v to, od koder smo se vrnili. V dom vseh oblik in neoblik. Živih, mrtvih, prerajenih. Zdi se, da je to prapočelo *poiesis*. Blagoslavlja nas z besedami, ker jo je blagoslovila Beseda. Razpira logiko, ker se v njej razpira *Logos*. Zato je poezija daritev lastnega proizvajanja prvotnemu: daritvi Neproizvedenega. V svojih poslednjih globinah je pesem šepet poslednjih globin.

Literarnozgodovinski vidiki

Pesniške tradicije omogočajo stik z genezo na različnih ravneh. Podrobne odgovore bi lahko v tej zvezi dale predvsem študije bralskih odzivov. Gre za izjemno zapleteno in obsežno problematiko, ki je na tem mestu ne moremo obravnavati. Poudariti velja le, da evropsko pesništvo vsekozi ohranja elementaren stik z duhovnim izvorom. Slednji se ne razkriva le na ezoteričnih robovih literarnih izročil, temveč v vseh njihovih plasteh, še zlasti pa na njihovih vrhovih. Kot je razvidno iz spodnjih, dokaj arbitrarno izbranih odlomkov, srečamo v osrčju evropskih literarnih kanonov vedno znova enako alkimijo enakih sestavin – v lepoti sozvočja med obstojem in neobstojem, med življenjem in smrtjo, med potrditvijo in zanikanjem vznikata celo na tematski ravni popolnoma brezumna luč. Svetloba, nerazlikovana od pogleda. Zato bodo naslednji citirani odlomki imeli učinek le v primeru, če te brezdanje svetlobe ne bomo dojeli v simbolnem, metaforičnem ali fikcionalnem smislu, temveč kot nekavzalno in neontološko navzočnost.

Lepe in urne si vrabce zapregla
v voz, da so vlekli z nebesnih višav te,
prhúťali s krili nad črno zemljó
v etra sinjino.
V hipu prišli ste, in tebi, preblaga,
na licu nesmrtnem igral je sijaj.
(Sapfo 14)

Če bi rekel: »Vsaj tema me bo zgrabila,
noč bo svetloba okrog mene,«
tudi tema ne bo pretemna zate,
noč bo svetla kakor dan,
kakor tema, tako svetloba.
(Ps 139, 11–12)

Ščit božanski še sam, ko zjutraj dviguje se z zemlje,
rdeč je in zopet je rdeč, ko tone zvečer za gorovje,
ko je najvišje, pa svetel je, eter je tamkaj čistejši,
daleč odmaknjen od zemlje, dotikanja z njo se ogiba.
(*Metamorfoze*, Ovidij 145)

O večna Luč, ki sama v sebi biva,
ki sama se spozna in se spoznana
v spoznanju ljubi, večno ljubezniva!
Ko mi v ta krog, kjer bila pojmovana
je luč kakor odsev svetlobi čisti,
bila je duša vsa zaverovana,
se mi zdi, da ozarjen v barvi isti
človeški lik tam iz globine vstaja,
in ves prevzet strmel v prizor sem tisti.
(*Božanska komedija*; Dante 254)

Pokopal bom te v presijajen grob; –
grob? Ne, svetloben hram, ubiti mladec,
saj tu spi Julija; od nje lepote
ta klet dvorana je, bleščeča vsa.
(*Romeo in Julija*; Shakespeare 176–177)

Ne gledam ti v oči nocoj
in ne privre ti
nekaj v srce in v glavo takoj,
ne stkejo se večne skrivnosti
nevidno in vidno s teboj?
Napolni z njim srce, naj je brez dna,
in v čustvih še tako naj blažena si vsa,
mu reci, kakor češ:
Ljubezen! Sreča! Bog!
Imena zanj sam nimam!
Občutek vse prežema;
zvenec je dim ime,
ki žar neba megli.
(*Faust*; Goethe 334)

Pojdem. – In sem odšel na dolgo pot.
 Tako prišel sem v Uglič, kjer sem stopil
 v presveto cerkev ter poslušal mašo;
 z razvneto dušo sem se vdano zjokal,
 tako sladko, kakor da bi slepota
 odtekala mi iz oči s solzami.
 Ko ljudstvo se razhajati je jelo,
 sem rekel vnuku: Ivan, vodi me
 do groba carjeviča! In fantin
 me je povel – in komaj sem na grobu
 Dimitrija izmolil tiho prošnjo,
 spregledale so mi oči, zagledal
 sem božjo luč in vnuka in gomilo.
 (*Boris Godunov*; Puškin 104)

Izmed oblakov sonce zdaj zasije,
 in mavrica na blede Bogomilo
 lepote svoje čisti svit izlije,
 nebeški zor obda obličje milo;
 jok, ki v oči mu sili, komej skrije,
 de ni nebo nad njim se odklenilo,
 de je na sveti, komej si verjame,
 tak Črtomíra ta pogled prevzame.
 (*Krst pri Savici*; Prešeren 185)

A vseh draguljev izgubljenih iz nekdanje
 Palmire, vseh kovin, vseh biserov morja,
 ki vdela bi jih v diadem, premalo zanj je,
 da v vsej lepoti se svetlo zalesketa;

saj bo spleten le iz čiste lúči, ki nekdáj
 v izviru svetem prvih žarkov je sijala,
 oči vseh umrljivih in ves njih sijaj
 so le nje žalostna in slepa ogledala!
 (*Rože zla*; Baudelaire 15)

Pet nas bo, vsi bomo enaki,
 mir in luč bosta bela, črna:
 in golota tega, kar je enako,
 bo enaka navzočnosti.
 (*Jiménez* 85)

LITERATURA

- Al-Daghistani, Raid. *Epistemologie des Herzens: Erkenntnisaspekte der islamischen Mystik*. Köln: Ditib, 2017.
- Baudelaire, Charles. *Rože zla*. Prevedla Marija Javoršek. Ljubljana, Cankarjeva založba 2004.
- Bauman, Peter. *Epistemic Contextualism: A Defense*. Oxford University Press, Oxford 2016
- Beaugrande, Robert Alain de in Dressler, Wolfgang Ulrich. *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park, 1992.
- Ciglencečki, Jan. *Pozabljeni temenos: ontologija in eshatologija v arhaični grški misli*. Ljubljana: KUD Logos, 2015.
- Dante Alighieri. *Božanska komedija. Raj*. Prepesnil Andrej Capuder. Celje: Mohorjeva družba, 2005 (4. izd.).
- Ellis, Brian. *Scientific Essentialism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Glaserfeld, Ernst von. *Radical Constructivism: A Way of Knowing and Learning*. London, New York: Routledge, 1995.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Faust*. Prevedel Janko Moder. Ljubljana: Sanje, 2005.
- Jiménez, Juan Ramón. *Izbrane pesmi*. Prevedli Alojz Gradnik, Niko Košir in Jože Udovič. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1978.
- Juvan, Marko. »Darwin preneseno in dobesedno: žanri in znanosti v boju za obstanek«. *Primerjalna književnost* 35.3 (2012): 53–69.
- Kocijančič, Gorazd. *O nekaterih drugih: štirje eseji o preobitju*. Ljubljana: Beletrina, 2016.
- Kordeš, Urban. »Negovanje netrivialnega«. *Primerjalna književnost* 35.2 (2012): 41–52.
- Kos, Dejan. *Evangelij bližine*. Ljubljana: KUD Logos, 2015.
- Luhmann, Niklas. *Kunst der Gesellschaft*. Frankfurt: Suhrkamp, 1997.
- Matarana, Humberto in Varela, Francisco J. *Autopoiesis and Cognition*. Dordrecht: D Reidel, 1980.
- O'Connor, Timothy. *Theism and Ultimate Explanation: The Necessary Shape of Contingency*. Oxford: Blackwell, 2008.
- Ovidij, Publij Nazon. *Metamorfoze* 13–15. Prevedel Joža Lovrenčič. *Keria: Studia Latina et Graeca*. 19.2 (2017): 81–163.
- Prešeren, France. *Poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010.
- Puškin, Aleksander Sergejevič. *Drame/Boris Godunov*. Prevedel Josip Vidmar. Ljubljana, DZS, 1970.
- Sapfo. *Sapfo*. Prevedla Anton Sovre in Kajetan Gantar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1971.
- Shakespeare, William. *Romeo in Julija*. Prevedel Oton Župančič. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2016.
- Senegačnik, Brane. *Smrt lirike?* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.
- Snoj, Vid. *Nova zaveza in slovenska literatura*. Ljubljana: KUD Logos, 2012.
- — —. »Pesniška pleosemija«. *Primerjalna književnost* 39.3 (2016): 1–21.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 1996.
- Swinburne, Richard. *The Coherence of Theism*. Oxford: University Press, 2016.
- Širca, Alen Albin. »Od hermenevtičnega k mističnemu krogu«. *Phainomena* 21.80/81 (2012): 103–114.
- — —. *Brezdanji val: geneza mističnega pesništva na Zahodu*. Ljubljana: KUD Logos, 2013.
- Zajc, Neža. *Uvod v poetiko Anne A. Ahmatove*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Žunkovič, Igor. »Literatura kot evolucijska pridobitev«. *Primerjalna književnost* 40.3 (2017): 49–68.

On the Origin of Poetry

Keywords: poetry / epistemology / causality / ontology / spirituality

Throughout the history of European thought there have been two types of discussions about the origins of poetry: those that do not capitalize the initial letter of the term 'origin' and those that do. The former discussions are those that in recent centuries have adopted the language of many subtypes of scientific discourse (ranging from natural sciences, social sciences and cognitive science to semiotics, humanistic disciplines and cultural history), while the transgressive logic of the latter has adopted certain theistic concepts. The two varieties of thought are often connected with one another, and the present paper searches for their complementarity. When the causative logic of science is no longer merely a way to observe the subject area, but itself becomes the subject of observation, transgression becomes part of its own starting-points. The logical and ontological impasses of scientific assumptions reveal the same trans-rationality that is presumed in theistic discourses. The processes of self-referentiality are also followed by poetry, which by means of "de-causalisation" and "de-ontologisation" sharpens the awareness about producing the socially accepted versions of reality. The more efficient the poetic processes are, the deeper this awareness sinks into the layers that produced it. When in the poetic equilibriums even existence and non-existence are equalized, something greater than both is revealed in the radical arbitrariness. The final, non-arbitrary depths of poetry speak in the blind spot of the causal and ontological world.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 82.0-1